

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ БІОЛОГІЇ, ГЕОГРАФІЇ І ЕКОЛОГІЇ

Кафедра соціально-економічної географії

Гукалова І.В., Омельченко Н.В.

ВСТУП ДО ФАХУ

Методичні рекомендації для проведення практичних і семінарських занять
для студентів спеціальностей **106 Географія, 103 Науки про Землю,
014.07 Середня освіта (Географія)** денної та заочної форм навчання

Херсон

2017

УДК 911: 37.015 (076)

ББК 26.89

Г 93

Гукалова І. В., Омельченко Н. В.

Г 93 Вступ до фаху. Методичні рекомендації для проведення практичних і семінарських занять для студентів спеціальностей 106 Географія, 103 Науки про Землю, 014.07 Середня освіта (Географія) денної та заочної форм навчання. [Текст] / І. В. Гукалова, Н. В. Омельченко. – Херсон: вид-во ПП. Вишемирський В. С., 2017. – 48 с.

Укладачі: **Гукалова І. В.** – д. геогр. н., старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Інституту географії НАН України, професор кафедри соціально-економічної географії Херсонського державного університету за сумісництвом; **Омельченко Н. В.** – асистент кафедри соціально-економічної географії Херсонського державного університету.

Рецензенти:

Пилипенко І. О. – д. геогр. н., доцент, декан факультету біології, географії і екології Херсонського державного університету;

Підгрушний Г. П. – д. геогр. н., професор, завідуючий сектором територіальної організації суспільства Інституту географії НАН України.

Обговорено на засіданні кафедри соціально-економічної географії
Протокол № 10 від 08.05.2017 р.

Розглянуто на засіданні навчально-методичної ради факультету біології, географії і екології
Протокол № 5 від 16.05.2017 р.

Схвалено науково-методичною радою ХДУ
Протокол № 5 від 21.06.2017 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою ХДУ
Протокол № 10 від 26.06.2017 р.

УДК 911: 37.015 (076)

ББК 26.89

ЗМІСТ

Вступ	4
<i>Заняття № 1. Географія як наука. Система наукового пізнання</i>	5
<i>Заняття № 2. Теорія і методологія як головні форми наукового знання. Об`єкт і предмет науки</i>	7
<i>Заняття № 3. Методологія суспільної географії. Зв'язки з іншими науками. Джерела інформації</i>	9
<i>Заняття № 4. Структуризація суспільної географії: схеми класифікацій вітчизняних вчених</i>	10
<i>Заняття № 5. Розвиток суспільно-географічної думки в Україні і світі</i>	11
<i>Заняття № 6. Суспільно-географічна оцінка території. Територіальна організація суспільства</i>	13
<i>Заняття № 7. Місцезаляження. Оцінка суспільно-географічного положення</i>	15
<i>Заняття № 8. Природне середовище життєдіяльності суспільства. Взаємодія суспільства й природи</i>	17
<i>Заняття № 9. Географія населення та розселення</i>	19
<i>Заняття № 10. Типи населених пунктів. Класифікація міст</i>	23
<i>Заняття № 11. Розташування населення у світі і регіональні особливості демографічної ситуації</i>	26
<i>Заняття № 12. Господарство. Світове господарство</i>	27
<i>Заняття № 13. Міжнародний поділ праці. Транснаціональні корпорації світу</i>	29
<i>Заняття № 14. Політична карта світу: типологія країн і макрорегіоналізація світу</i>	30
<i>Заняття № 15. Глобальні проблеми людства</i>	33
Додатки	35
Додаток А. Методичні рекомендації щодо написання анотацій наукових статей	35
Додаток Б. Оцінка суспільно-географічного положення методом графів (сума чисел Кьоніга)	36
Додаток В. Розподіл населення в двох регіонах України за статтю і віком	38
Додаток Г. Рекомендації з побудови статеві-вікових пірамід	39
Приклад тестових завдань з дисципліни	43
Рекомендована література	44

ВСТУП

У науково-методичному виданні викладені методичні рекомендації для підготовки до семінарів і виконання практичних робіт, а також самостійної роботи студентів з дисципліни «Вступ до фаху». Матеріали призначені для студентів, які навчаються за спеціальностями 106 Географія, 103 Науки про Землю, 014.07 Середня освіта (Географія). **Мета** – формування і закріплення сучасних уявлень про найважливіші теоретичні і методичні засади сучасної географії, історію становлення і розвитку науки, її структуру і конструктивний потенціал, засвоєння алгоритмів виконання типових завдань, отримання навичок роботи з різними джерелами інформації, масивами даних, програмними продуктами.

Підготовка до **семінарів і практичних робіт** здійснюється відповідно до мети і завдань для кожного із занять, де вказані питання для обговорення, фрагменти методики виконання завдань, наводиться список рекомендованої для використання літератури. Підготовка до семінару і практичної роботи включає:

- детальне ознайомлення з тематикою заняття і питаннями, які винесені на обговорення;
- вивчення і реферування рекомендованої літератури;
- складання доповіді чи презентації або виконання у письмовій формі практичних завдань.

Самостійна робота студентів включає час, використаний на опрацювання матеріалів лекцій, підручників і монографій, періодичних географічних і картографічних видань, Інтернет-джерел, підготовку до семінарів і практичних робіт, у т.ч. підготовку повідомлень і доповідей, виконання письмових завдань, укладення характеристик за планом, побудову картосхем, збір статистичної інформації, польові дослідження тощо.

Методичні рекомендації спрямовані на формування базових знань у галузі наукознавства і географії, розвиток критичного і аналітичного мислення, вдосконалення умінь роботи з різними джерелами інформації, коректної її систематизації і представлення.

Заняття № 1

ГЕОГРАФІЯ ЯК НАУКА. СИСТЕМА НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Мета: проаналізувати предметну сферу науки «географія» та основні її галузеві напрями, етапи розвитку науки, ознайомитись з переліком галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої географічної освіти України.

Запитання для обговорення:

1. Що таке географія? Об'єкт і предмет науки.
2. Класифікація наук І. Канта.
3. Галузеві напрями в географії.
4. Процеси диференціації наукового знання та інтеграції наук.
5. Надайте визначення поняттям: «Міждисциплінарність», «Полідисциплінарність», «Трансдисциплінарність».
6. Охарактеризуйте основні етапи розвитку географії.

Завдання для практичної роботи:

Завдання 1. Підготувати письмове повідомлення (1-2 арк.) про одного з відомих мислителів та його внесок у розвиток і становлення географії як самостійної науки: 1) Геродот; 2) Платон; 3) Аристотель; 4) Ератосфен; 5) Страбон. *Номер варіанту для вибору повідомлення обрати відповідно до номеру студента в журналі академічної групи: №1,6,11,16,21 – перша тема; №2,7,12,17,22 – друга тема і т.д.*

Завдання 2. Підготувати усне повідомлення (3-5 хв.): «Штандортні теорії: сутність і зміст, основні розробники».

Завдання 3. Навести приклади природничих (фізико-географічних) і суспільно-географічних наук (не менше 5 прикладів для кожної групи наук), з наведенням їх визначень.

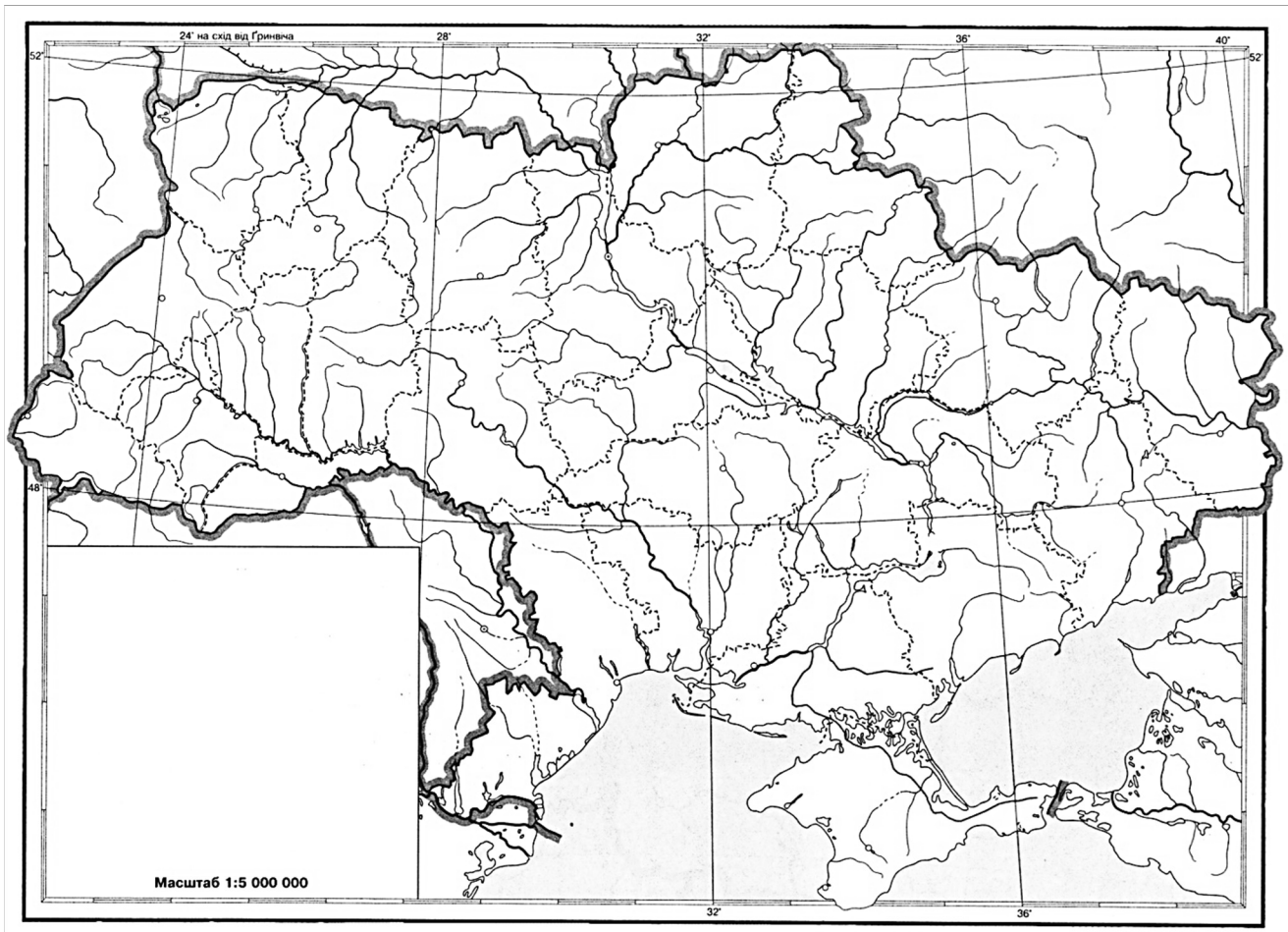
Завдання 4. Використовуючи Постанову КМ України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29.04.2015 № 266 (Редакція від 11.02.2017),

письмово у вигляді таблиці оформити перелік природничих спеціальностей. Окремо проаналізувати всі інші спеціальності та їх приналежність до певної галузі знань.

Таблиця 1. – Перелік природничих спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти

Шифр галузі	Галузь знань	Код спеціальності	Найменування спеціальності

Завдання 5. На контурну карту України нанести основні центри, де готують фахівців-географів.

Рекомендована література (основна):

[1,3, 4, 7, 9, 11, 16, 21, 29, 33, 35, 38, 47].

Заняття № 2

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ЯК ГОЛОВНІ ФОРМИ НАУКОВОГО ЗНАННЯ. ОБ'ЄКТ І ПРЕДМЕТ НАУКИ

Мета: сформуванати загальне уявлення про систему наукового пізнання, теорію і методологію як основні його форми, ознайомитись з основними методами досліджень, отримати навички написання анотацій наукових статей.

Запитання для обговорення:

1. Дайте визначення поняттям: «теорія», «поняттєво-термінологічний апарат», «концепція», «парадигма», «закон», «закономірності», «об'єкт», «предмет», «методологія», «методика», «метод».
2. Що є загальним об'єктом вивчення в географії?
3. Назвіть об'єкт та предмет вивчення фізичної і суспільної географії.
4. Розкрийте зміст геосистемної парадигми та її значення в географії.
5. Охарактеризуйте фундаментальне і прикладне значення географії.

Завдання для практичної роботи:

Завдання 1. Схематично відтворити систему наукового пізнання. Зазначити на схемі основні складові. Коротко проаналізувати їх (до 1 арк.)

Завдання 2. Заповнити таблицю 2 «Характеристика традиційних і новітніх методів дослідження в географії».

**Таблиця 2. - Характеристика традиційних і новітніх методів дослідження
у географії**

Назва методу	Змістовні характеристики	Приклади застосування
Традиційні методи		
Новітні методи		

Завдання 3. Підготувати письмову анотацію наукової статті, обраної самостійно з одного з географічних періодичних видань за вибором (порядок оформлення анотації і джерела – *Додаток А*). Наукова проблематика: Методологія і методи географічних досліджень.

Завдання 4. Заповніть пропуски в таблиці 3 «Пояснення окремих термінів» шляхом надання визначень або підбору правильного терміну.

Таблиця 3. – **Пояснення окремих термінів**

<i>Термін</i>	<i>Визначення</i>
Концепція	
	Система вихідних положень науки, яку приймають більшість учених як дещо дане, безсумнівне, що не має сенсу обговорювати.
Гіпотеза	
	Вчення про структуру, логічну організацію науки, методи та засоби діяльності
Предмет науки	
	Географічна оболонка
Методика	
	1) Підхід до дійсності і пізнання явищ природи; 2) Сукупність способів дослідження, які застосовуються у будь-якій науці.
Закон/закономірність	

Рекомендована література (основна):

[1, 3, 13, 19, 21-22, 24, 26-27, 41, 44].

Заняття № 3
МЕТОДОЛОГІЯ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ.
ЗВ'ЯЗКИ З ІНШИМИ НАУКАМИ. ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Мета: розглянути основні методологічні принципи суспільної географії; встановити зв'язки суспільної географії з іншими науками; навчитися користуватися первинними та вторинними джерелами суспільно-географічної інформації.

Запитання для обговорення:

1. Розкрити сутність основних принципів дослідження у суспільній географії:
  - а) Принцип територіальності;
  - б) Принцип комплексності;
  - в) Принцип регіональної цілісності;
  - г) Принцип системності.
2. Первинні та вторинні джерела суспільно-географічних знань: пошук і використання.
3. Карта як головне джерело інформації географа. Робота з атласами. Національний атлас України.

Завдання для практичної роботи :

Завдання 1. Побудувати схему «Зв'язки суспільної географії з іншими науками» та надати стислі пояснення до неї.

Завдання 2. Підготувати письмове повідомлення про одну з міжнародних організацій та, використовуючи їх ресурси, знайти сучасну статистичну інформацію, яку вони подають по соціально-економічним показникам України (кількість населення та місце країни у світі, природний приріст населення, середня тривалість життя, коефіцієнт міграції, рівень урбанізації, рівень ВВП на душу населення): 1) Організація Об'єднаних Націй, 2) Світова організація торгівлі, 3) Організація економічного співробітництва і розвитку 4) Центральне розвідувальне управління США (CIA Factbook). *Номер варіанту для вибору*

повідомлення обрати відповідно до номера студента в журналі академічної групи: №1,5,13 – перша тема; №2,6,10 – друга тема і т.д.

Завдання 3. На основі аналізу різних географічних джерел інформації (енциклопедії, туристичні путівники, довідник «Країни світу», Інтернет-джерела, Атласи регіонів, країн і світу тощо) з'ясуйте особливості й відмінності подачі географічної інформації. Написати коротку аналітичну довідку.

Завдання 4. Підготувати усне повідомлення (3-5 хв.): «Видатні постаті української соціально-економічної географії» (концепція ноосферогенезу В.І. Вернадського; академік С.Л. Рудницький – як засновник української школи антропогеографії; концепція суспільно-територіального комплексу академіка М.М. Паламарчука).

Завдання 5. Описати структуру і зміст Національного атласу України. Надати коротку анотацію даного твору.

Рекомендована література (основна):

[5, 16, 19, 24, 33, 36, 44, 46].

Заняття № 4

СТРУКТУРИЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ: СХЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ

Мета: ознайомитись із схемами структуризації суспільної географії відомими українськими географами, проаналізувати їх підходи до систематизації окремих галузей знань.

Запитання для обговорення:

1. Яка різниця між фундаментальними та прикладними науками?
2. Назвіть імена вчених, які розробили схеми структуризації суспільної географії.
3. Охарактеризувати склад і структуру суспільної географії за основними блоками дисциплін, які виділяють більшість вчених.

Завдання для практичної роботи :

Завдання 1. Проаналізувати схеми класифікації суспільної географії видатних науковців та виділити (на свій розсуд) найбільш оптимальну: Схема професора Миколи Пістуна (Київський національний університет ім. Т. Шевченка), 1996 р.; схема професора Олега Шаблія (Львівський національний університет ім. І. Франка), 1997 р.; схема професора Олександра Григоровича Топчієва, 2009 (Одеський національний університет ім. І. Мечникова). Обґрунтувати свою відповідь.

Завдання 2. Підготувати науковий реферат (за вибором):

- 1) Місце суспільної географії у системі наук.
- 2) Функції суспільної географії.
- 3) Гуманізація та екологізація суспільної географії і нові напрями дослідження.
- 4) Роль глобалізації у становленні напрямів сучасної суспільної географії.
- 5) Економіко-географічний напрям.
- 6) Соціально-географічний напрям.

Рекомендована література (основна):

[6-7, 21, 28, 33, 36, 40, 43].

Заняття № 5

РОЗВИТОК СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ І СВІТІ

Мета: ознайомитись з основними етапами розвитку суспільної географії; дослідити історію суспільно-географічної думки в Україні та інших країнах, схарактеризувати основні сучасні наукові центри і школи України.

Запитання для обговорення:

1. Основні етапи в історії розвитку суспільно-географічної думки.
2. Поняття про наукові школи суспільної географії.

3. Географічна думка в первісному суспільстві.
4. Давні географічні знання на Близькому Сході.
5. Географія Середньовіччя і епохи Великих географічних відкриттів.
6. Західноєвропейські наукові географічні школи XVIII – XIX століть.
7. Географічні школи в СРСР.
8. Зарубіжна географія XX – початку XXI століття (французька, німецька антропогеографія).
9. Основні напрями географічних досліджень в Україні, сучасні наукові центри й наукові школи.

Завдання для практичної роботи :

Завдання 1. Підготувати письмове (реферативне) повідомлення (5-7 хв.) на одну із запропонованих тем:

1. Геродот - засновник країнознавства.
2. Ератосфен – «батько» географії.
3. Порівняльна характеристика творчості А. Гумбольдта й К. Ріттера.
4. Географічний детермінізм і посибілізм: сутність і приклади.
5. Німецька школа штандарту: основні представники.
6. Французька географічна школа (Поль Відаль де ла Бланш, Елізе Реклю та інші).
7. Головні осередки географічної науки і освіти в Україні: академічна наука і ВНЗ.

Завдання 2. Підготувати презентацію (Power Point або іншу) на одну із тем:

1. Вплив хорологічної школи А. Геттнера на розвиток методології соціально-економічної географії.
2. Наукові події і провідні персоналії післявоєнного (після Другої світової війни) періоду.
3. Оцінка провідних положень теорії центральних місць В. Кристаллера.
4. Роль Степана Рудницького як фундатора української суспільної географії.

5. Суспільно-географічні дослідження в українській діаспорі.
6. Формування української національної географії та внесок фахівців різних галузей науки у розвиток суспільної географії в Україні.

Рекомендована література (основна):

[6-7, 24, 26-28, 34-35, 39].

Заняття № 6

**СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ОЦІНКА ТЕРИТОРІЇ.
ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА**

Мета: узагальнити, систематизувати знання, вміння та навички студентів з теми «Суспільно-географічна оцінка території», сприяти розвитку творчого мислення, вміння застосовувати вивчене на практиці, стимулювання активності, ініціативності до пошуку певної інформації.

Запитання для обговорення:

1. Схема суспільно-географічної характеристики (оцінки) країн і регіонів.
2. Назвіть різницю між поняттями «країна» та «держава».
3. Тлумачення терміну «територія» з позицій різних наук, за різними джерелами та авторами. Встановити схожість та відмінність трактувань.
4. Поняття «територіальна структура» і «територіальна організація»: відміни. Визначення територіальної організації суспільства.

Завдання для практичної роботи :

Завдання 1. Визначте країни за поданим описом:

1. Територія цієї країни розташовується в 5 часових поясах, але всі користуються одним часом через так звану економічну необхідність.
2. На даний момент в армії цієї країни служить більше 2,2 мільйонів осіб і це найбільша армія в світі. А при великомасштабних військових діях можуть поставити під зброю близько 400 мільйонів осіб.

3. У цій країні не буває ожеледі. У всіх містах північних регіонів країни тротуари підігріваються, тому лід і сніг відразу тануть. Зламати руку або ногу, підскользнувшись взимку, – велика рідкість.
4. У даній країні щороку реєструється понад 1500 землетрусів, хоча велика частина з них дуже незначні.
5. Столиця цієї країни є найхолоднішою в світі. Варто відзначити, що клімат цієї країни дійсно суворий, а саме через перепад температур.
6. Ця країна займає 1 місце в світі за запасами кам'яного вугілля і за кількістю припливних електростанцій.
7. Всупереч поширеному стереотипу, дуже мало жителів цієї країни насправді куштували собачатину.

Завдання 2. Підготувати проекти суспільно-географічної оцінки території (на прикладі регіону Східна Азія) за планом (Таблиця 4 «План проекту суспільно-географічної оцінки території»):

Таблиця 4. – **План проекту суспільно-географічної оцінки території**

Виконавці*	Питання для опрацювання	Форма презентації
Суспільні географи	1. Загальні відомості про регіон. 2. Особливості економіко-географічного положення. 3. Позитивні та негативні наслідки економіко-географічного положення для регіону.	Доповідь всіх виконавців
Фізичні географи	1. Природні умови (рельєф, клімат, внутрішні води, ґрунти) 2. Корисні копалини	Доповідь всіх виконавців
Демографи	Особливості демографічної ситуації в регіоні	Доповідь всіх виконавців
Економіко-географи	1. Галузева структура господарства регіону 2. Особливості розвитку промисловості 3. Особливості розвитку сільського господарства	Доповідь всіх виконавців

Менеджери з туризму	Особливості туристично-рекреаційного потенціалу регіону	Доповідь всіх виконавців
---------------------	---	--------------------------

*Вибір певного напрямку географії та відповідних виконавців здійснюється викладачем (по 5-7 осіб на кожний блок)

Рекомендована література (основна):

[2-3, 16, 24, 28, 33, 39-40, 45].

Заняття № 7

МІСЦЕПОЛОЖЕННЯ. ОЦІНКА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ

Мета: узагальнити, систематизувати знання, вміння та навички студентів у проблематиці оцінювання суспільно-географічного положення, сприяти розвитку творчого мислення, вміння застосовувати вивчене на практиці, стимулювання активності, ініціативності до пошуку певної інформації.

Запитання для обговорення:

1. Дефініція «суспільно-географічне положення». Властивості суспільно-географічного положення. Значення категорії.
2. Теорія економіко-географічного положення (за М.М. Баранським).
3. Теорія політико-географічного положення (за О.І. Шаблієм).
4. Методи оцінювання суспільно-географічного положення. Використання теорії графів для кількісного аналізу суспільно-географічного положення.

Завдання для практичної роботи:

Завдання 1. Дати оцінку суспільно-географічного положення країн обраного макрорегіону світу (таблиця 5) методом графів (сума чисел Кьоніга) (Додаток Б). Розділити країни на ті, які володіють центральним і периферійним положенням.

Таблиця 5. – Список країн для побудови графа

ЄВРОПА		ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА		АФРИКА		БЛИЗЬКИЙ СХІД	
1	Австрія	1	Аргентина	1	Ангола	1	Єгипет
2	Бельгія	2	Беліз	2	Ботсвана	2	Ізраїль
3	Великобританія	3	Болівія	3	Бурунді	3	Йорданія
4	Данія	4	Бразилія	4	Габон	4	Ірак
5	Ірландія	5	Венесуела	5	ДР Конго	5	Ємен
6	Іспанія	6	Гайана	6	Замбія	6	Катар
7	Італія	7	Гватемала	7	Зімбабве	7	Кувейт
8	Люксембург	8	Гвіана (Фр.)	8	Кенія	8	Ліван
9	Нідерланди	9	Гондурас	9	Конго	9	ОАЕ
10	Німеччина	10	Еквадор	10	Лесото	10	Оман
11	Норвегія	11	Колумбія	11	Малаві	11	Саудівська Аравія
12	Польща	12	Коста-Ріка	12	Мозамбік	12	Сирія
13	Португалія	13	Мексика	13	Намібія	13	Північний Судан
14	Угорщина	14	Нікарагуа	14	Руанда	14	Туреччина
15	Фінляндія	15	Панама	15	Свазіленд		
16	Франція	16	Парагвай	16	Танзанія		
17	Чехія	17	Перу	17	Уганда		
18	Швейцарія	18	Сальвадор	18	ПАР		
19	Швеція	19	Суринам				
		20	Уругвай				
		21	Чилі				

На графічному малюнку відобразити назви країн, їх столиць, наявність безпосереднього сухопутного кордону.

Примітки

Для макрорегіону Європа. Доцільно вважати сухопутним кордон Великобританії і Франції (наявність Євротунелю) та Швеції з Данією (наявність мосту).

Для макрорегіону Африка. Врахувати, що Ангола (її напівексклав Кабінда) межує і з ДР Конго і з Конго.

Рекомендована література (основна):

[3, 16, 32-33, 39, 42, 46].

Заняття № 8

**ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА.
ВЗАЄМОДІЯ СУСПІЛЬСТВА Й ПРИРОДИ**

Мета: ознайомитися з видами природних ресурсів; охарактеризувати структуру заповідної мережі України; провести аналіз особливостей заповідної мережі України з використанням карт і атласів; сприяти формуванню екологічної поведінки та мислення; удосконалювати вміння застосовувати теоретичні знання на практиці; формувати розуміння того, що людина – частина природи.

Запитання для обговорення:

1. Яка різниця між поняттями «природне середовище» та «географічне середовище»?
2. Зміст поняття «природокористування» та його географічна оцінка.
3. Класифікація ландшафтів за інтенсивністю природокористування і функціями ландшафтів (авт. П.Г. Шищенко)
4. Природно-заповідний фонд: визначення і об'єкти.
5. Як систематизують види господарської діяльності суспільства за ступенем їх пов'язаності з природним середовищем?
6. Дайте визначення поняттям «природокористування», «заповідники», «зоологічні парки», «національні природні парки», «пам'ятники природи», «регіональні ландшафтні парки», «заказники», «заповідні урочища».
7. Концепція сталого (збалансованого) розвитку.

Завдання для практичної роботи:

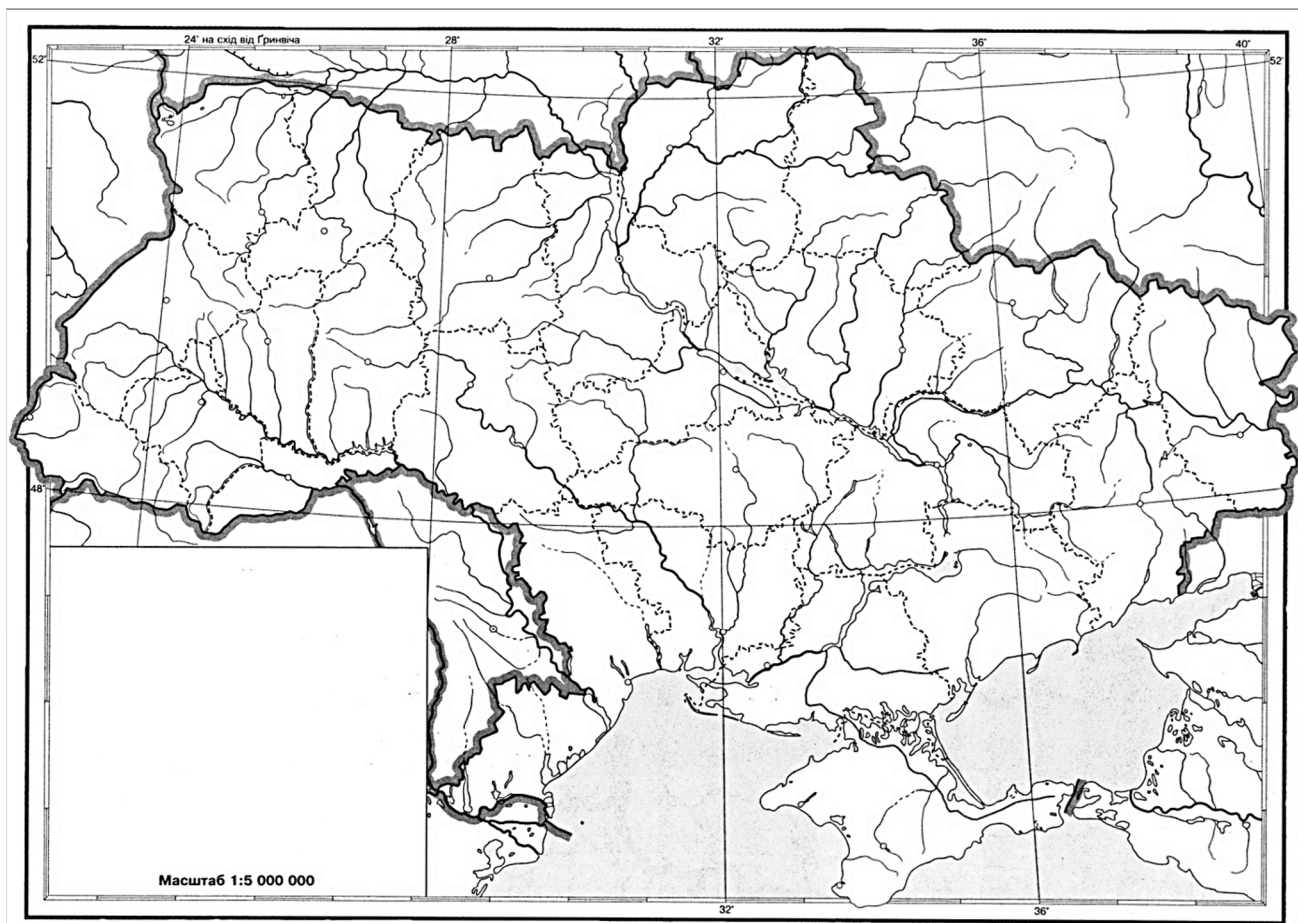
Завдання 1. Розподілити наведені природні ресурси у таблиці 6 відповідно до класифікації вичерпності: сонячна радіація, рослини, водні ресурси, кам'яне вугілля, продуктивні пахотно-придатні ґрунти, енергія вітру, торф, нафта, газ.

Таблиця 6. – Розподіл природних ресурсів за класифікацією вичерпності

Вичерпні відновлювальні	Вичерпні відносно відновлювальні	Вичерпні не відновлювальні	Практично невичерпні

Завдання 2. На контурну карту України нанести наступні об'єкти природно-заповідного фонду:

- біосферні заповідники: «Асканія-Нова», Дунайський, Карпатський, Чорноморський;
- природні заповідники: Медобори, Розточчя, Черемський, Поліський, Канівський, Єланецький, Дніпровсько-Орільський;
- національні природні парки: Синевир, Азово-Сиваський, Святі Гори, Шацький, Яворівський, Ічнянський, Подільські Товтри.

Завдання 3. Запропонувати ряд заходів (по 3-5) щодо зниження забруднення, а також захисту наступних компонентів природи: атмосферне повітря, водоймища, ґрунти, живі організми.

Завдання 4. Побудувати стовпчасту діаграму «Рейтинг країн світу за обсягами викиду CO₂», користуючись найновітнішими Інтернет-джерелами інформації.

Рекомендована література (основна):

[1-3, 14-16, 23, 25, 29-30, 34-35, 37, 47].

Заняття № 9

ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ ТА РОЗСЕЛЕННЯ

Мета: ознайомитись з географією населення як одним з основних розділів суспільної географії, дослідити структуру даного наукового напрямку; навчитись розраховувати порівняльні індекси, що характеризують демографічний розвиток регіону.

Запитання для обговорення:

1. Що вивчає географія населення?
2. Структура географії населення.
3. Яка різниця між постійним населенням і наявним?
4. Назвіть основні причини нерівномірного розміщення населення на Землі?
5. Чотири основних ареали найбільшої концентрації людей на Землі.
6. Що являє собою поняття «система розселення»?

Завдання для практичної роботи:

Завдання 1. Проаналізувати статистичну інформацію таблиці 7 і розрахувати порівняльний регіональний індекс (R), який дозволяє виявити ступінь відхилення значень основних демографічних показників у субрегіоні кожної частини світу від середньосвітового рівня і охарактеризувати особливості демографічного розвитку. Результати підрахунків відобразити у вигляді таблиці «Порівняльний регіональний індекс основних демографічних показників у розрізі регіонів світу» (Таблиця 8).

Методичне пояснення: Виділення субрегіонів в межах кожної частини світу (макрорегіону) запропоновано ООН і подається за групуванням країн і статистичними даними даної організації.

Розрахунки виконуються наступним чином:

$$R = r/W,$$

де r – рівень демографічного показника субрегіону;

W – середньосвітовий рівень демографічного показника.

Завдання 2. Використовуючи розрахункові дані таблиці 7, побудувати демографічні профілі для кожного макрорегіону світу (Європа, Азія, Африка, Америка, Австралія і Океанія), де кожен субрегіон буде представлений окремою пелюстковою діаграмою (*Пелюсткова діаграма – це графічний спосіб відображення багатовимірних даних з трьома або більшою кількістю змінних. Ці змінні представлені на осях, що мають спільний початок у центрі діаграми*).

У якості базового рівня прийняти наступні середньосвітові значення показників (2016 р.):

- ✓ Коефіцієнт народжуваності – 20 ‰
- ✓ Коефіцієнт смертності – 8 ‰
- ✓ Коефіцієнт природного приросту – *(розрахувати)* ‰
- ✓ Очікувана тривалість життя при народженні чоловіків – 70 років, жінок – 74 роки;
- ✓ Частка міського населення – 54 %.

Провести письмовий аналіз отриманих результатів.

Таблиця 7. - Основні демографічні показники у розрізі регіонів світу, 2016 р.

Субрегіони	Коефіцієнт народжуваності, ‰	Коефіцієнт смертності, ‰	Коефіцієнт природного приросту, ‰	Очікувана тривалість життя при народженні, років		Частка міського населення, %
				чоловіки	жінки	
Європа						
Північна Європа	12	9		79	83	81
Західна Європа	10	10		79	84	79
Східна Європа	12	13		68	78	69
Південна Європа	9	10		79	84	70
Америка						
Північна Америка	12	8		77	81	81
Центральна Америка	19	5		74	79	74
Південна Америка	16	6		72	79	83
Карибський район	17	8		71	76	70
Африка						
Центральна Африка	44	14		51	54	47
Південна Африка	23	10		60	63	62

Північна Африка	29	6		69	73	51
Західна Африка	39	11		55	56	45
Східна Африка	36	9		60	64	26
Азія						
Південно-Східна Азія	19	7		68	73	48
Західна Азія	22	5		71	76	70
Центральна та Південна Азія	23	7		67	70	35
Східна Азія	12	7		75	79	60
Австралія і Океанія						
Австралія і Океанія	17	7		75	80	70

*Укладено за даними: <http://www.worldpopdata.org/>

Таблиця 8. - Порівняльний регіональний індекс основних демографічних показників в розрізі регіонів світу, 2016 р.

Субрегіони	Порівняльний індекс народжуваності	Порівняльний індекс смертності	Порівняльний індекс природного приросту	Порівняльний індекс середньорічного приросту населення	Порівняльний індекс рівня урбанізації
Європа					
Північна Європа					
Західна Європа					
Східна Європа					
Південна Європа					
Америка					
Північна Америка					
Центральна Америка					
Південна Америка					
Карибський район					
Африка					
Центральна Африка					
Південна Африка					

Північна Африка					
Західна Африка					
Східна Африка					
Азія					
Південно-Східна Азія					
Західна Азія					
Центральна та Південна Азія					
Східна Азія					
Австралія і Океанія					
Австралія і Океанія					

Рекомендована література (основна):

[15-17, 24-25, 28, 33, 36, 46].

Заняття № 10

ТИПИ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ. КЛАСИФІКАЦІЯ МІСТ

Мета: отримати уявлення про поселення як форму розселення населення, вивчити основні типи населених пунктів; дослідити основні критерії, за якими виділяють міста та ознайомитися із класифікацією міст.

Запитання для обговорення:

1. Що таке «місто» і «село»?
2. Назвіть основні критерії виділення міст у світі.
3. Наведіть приклади країн, де критерієм для виділення міста є наявність міських ознак.
4. Наведіть приклади країн, де критерієм для виділення міста є густина населення та щільність забудови.
5. Законодавча практика віднесення населених пунктів до міських чи сільських.
6. Класифікація міст за характером функцій, що виконуються містами.

7. Групування міст за кількістю жителів.
8. Глобальні міста та їх особливості.

Завдання для практичної роботи:

Завдання 1. Побудувати стовпчикові діаграми «Найбільші агломерації світу у 2016 і 2030 рр.» за даними таблиці 9 і знайти їх місцеположення на карті.

Таблиця 9. - Найбільші агломерації світу у 2016 і 2030 рр.

2016 р.			2030 р. (прогноз)		
Місце	Агломерація	Число жителів, млн. чол.	Місце	Агломерація	Число жителів, млн. чол.
1	Токіо	38,1	1	Токіо	37,2
2	Делі	26,5	2	Делі	36,1
3	Шанхай	24,5	3	Шанхай	30,8
4	Бомбей (Мумбаї)	21,4	4	Бомбей (Мумбаї)	27,8
5	Сан-Паулу	21,3	5	Пекін	27,7
6	Пекін	21,2	6	Дакка	27,4
7	Мехіко	21,2	7	Карачі	24,8
8	Осака	20,3	8	Каїр	24,5
9	Каїр	19,1	9	Лагос	24,2
10	Нью-Йорк	18,6	10	Мехіко	23,9
11	Дакка	18,2	11	Сан-Паулу	23,4
12	Карачі	17,1	12	Кіншаса	20,0
13	Буенос-Айрес	15,3	13	Осака	20,0
14	Калькутта	15,0	14	Нью-Йорк	19,9
15	Стамбул	14,4	15	Калькутта	19,1
16	Чунцін	13,7	16	Гуанчжоу	17,6
17	Лагос	13,7	17	Чунцін	17,4
18	Маніла	13,1	18	Буенос-Айрес	17,0
19	Гуанчжоу	13,1	19	Маніла	16,8
20	Ріо-де-Жанейро	13,0	20	Стамбул	16,7
21	Лос-Анджелес	12,3	21	Бангалор	14,8
22	Москва	12,3	22	Тяньцзинь	14,7
23	Кіншаса	12,1	23	Ріо-де-Жанейро	14,2
24	Тяньцзинь	11,6	24	Ченнаї	13,9
25	Париж	10,9	25	Джакарта	13,8

Завдання 2. Позначити на карті світу провідні, головні і другорядні глобальні міста (Таблиця 10 – «Перелік глобальних міст за П. Тейлором»). Окреслити Західноєвропейську, Північноамериканську і Тихоокеанську зону глобальних міст.

Таблиця 10. – Перелік глобальних міст за П. Тейлором

Категорія міст	Ранг	Міста
Провідні	12	Лондон, Нью-Йорк, Париж, Токіо
	10	Лос-Анджелес, Мілан, Сінгапур, Сянган, Чикаго, Франкфурт-на-Майні
Головні	9	Сан-Франциско, Сідней, Торонто, Цюріх
	8	Брюссель, Мадрид, Мехіко, Сан-Паулу
	7	Москва, Сеул
Другорядні	6	Амстердам, Бостон, Вашингтон, Даллас, Джакарта, Дюссельдорф, Женева, Йоганнесбург, Каракас, Мельбурн, Осака, Прага, Сантьяго, Тайбей, Хьюстон
	5	Бангкок, Варшава, Монреаль, Пекін, Рим, Стокгольм
	4	Атланта, Барселона, Берлін, Будапешт, Буенос-Айрес, Гамбург, Копенгаген, Куала-Лумпур, Маніла, Майямі, Мінеаполіс, Мюнхен, Стамбул, Шанхай
Ті, що формують-ся	3	Афіни, Відень, Дублін, Люксембург, Ліон, Мумбай, Нью-Делі, Ріо-де-Жанейро, Тель-Авів, Філадельфія, Гельсінкі
	2	Абу-Дабі, Алма-Ата, Бірмінгем, Санта-Фе-де-Богота, Братислава, Брісбен, Бухарест Ванкувер. Гаага, Детройт, Дубай, Каїр, Кельн, Київ, Клівленд, Ліма, Лісабон, Манчестер, Монтевідео, Осло, Роттердам, Сіетл, Хошимін, Штутгарт
	1	Аделаїда, Антверпен, Балтимор, Бангалор, Бразилія, Генуя, Глазго, Гуанчжоу, Дрезден, Калгарі, Канзас-Сіті, Кейптаун, Колумбус, Лідс, Лілль, Марсель, Річмонд, Санкт-Петербург, Ташкент, Тегеран, Турін, Утрехт, Ханой, Единбург

Рекомендована література (основна):

[8,15-18, 24-25, 28, 33, 36, 46, 48].

Заняття № 11

РОЗТАШУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ У СВІТІ І РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Мета: розглянути основні поняття географії населення, міграційні процеси, типи відтворення населення в світі та їх особливості; навчитися будувати статево-вікові піраміди.

Запитання для обговорення:

1. Географія населення і географія розселення: відмінності.
2. Типи відтворення населення у світі.
3. Способи групування населення за віком.
4. Що таке статево-вікова піраміда? Способи побудови.
5. Поняття про «міграції населення». Класифікація міграцій.

Завдання для практичної роботи:

Завдання 1. У вигляді стовпчикової діаграми показати, як зміниться положення 10 країн-лідерів за чисельністю населення в світі з 2016 до 2050 рр., використовуючи дані таблиці 11.

Таблиця 11. - Найбільші країни світу за людністю (у млн. осіб)

2016 р.		2050 р. (прогноз)	
1. Китай	1373,5	1. Індія	1706,9
2. Індія	1266,9	2. Китай	1322,4
3. США	323,9	3. США	394,2
4. Індонезія	258,3	4. Нігерія	337,6
5. Бразилія	205,8	5. Індонезія	330,6
6. Пакистан	201,9	6. Пакистан	260,2
7. Нігерія	186,1	7. Бразилія	228,1
8. Бангладеш	156,2	8. Бангладеш	211,0
9. Росія	142,4	9. Конго, ДР	184,5
10. Японія	126,7	10. Ефіопія	159,2

Завдання 2. На контурній карті світу фоном позначити перших 5 країн з найбільшою тривалістю життя населення та 5 країн з найменшою тривалістю життя (з використанням останніх даних з відкритих джерел).

Завдання 3. Побудувати статево-вікові піраміди двох регіонів України, використовуючи *додаток В і Г* та програму Microsoft Excel.

Рекомендована література (основна):

[1, 3, 15-17, 20-21, 28, 36, 40, 45-46].

Заняття № 12

ГОСПОДАРСТВО. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

Мета: ознайомитись із поняттям «світове господарство» та прослідкувати динаміку господарства світу; виділити і охарактеризувати основні сектори економіки, навчитися аналізувати основні макроекономічні показники.

Запитання для обговорення:

1. Що таке «світове господарство»?
2. Назвіть основні функціональні компоненти світового господарства.
3. Які сектори світової економіки виділяє ООН?
4. Що розуміють під Центром у концепції «центр-периферія»?
5. Суб'єкти світового господарства.

Завдання для практичної роботи:

Завдання 1. Проаналізувати вплив індустріальних «революцій» на галузеву структуру світового господарства та його географію. Заповнити таблицю 12.

Таблиця 12. - Вплив індустріальних «революцій» на галузеву та географічну структуру світового господарства

Індустріальні революції	Час	Провідні країни	Зміни у галузевій структурі світового господарства	Зміни у територіальній структурі світового господарства

Завдання 2. Виконати аналіз впливу індустріальних «революцій» на зміни галузевої та територіальної структури господарства України. Заповнити таблицю 13.

Таблиця 13. - Вплив індустріальних «революцій» на зміну галузевої та географічної структури господарства України

Індустріальні революції	Час	Державний статус українських земель	Зміни у галузевій структурі господарства України	Зміни у територіальній структурі господарства України

Завдання 3. Використовуючи новітні дані CIA Factbook, виписати 10 «перших» і «останніх» країн за обсягами ВВП (GDP) на душу населення.

Рекомендована література (основна):

[8, 10-11, 15-16, 28, 39-40, 45-46, 49].

Заняття № 13**МІЖНАРОДНИЙ ПОДІЛ ПРАЦІ. ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ СВІТУ**

Мета: отримати уявлення про міжнародний поділ праці як основну категорію організацію суспільної праці, визначити роль транснаціональних корпорацій (ТНК) у світовому господарстві.

Запитання для обговорення:

1. Надати визначення поняттям «територіальний поділ праці» і «міжнародний поділ праці».
2. Особливості спеціалізації країн на виробництві та експорті певних видів товарів.
3. Що являє собою процес транснаціоналізації?
4. Назвіть основні переваги ТНК.
5. Вкажіть на головні недоліки діяльності ТНК.

Завдання для практичної роботи:

Завдання 1. На контурну карту нанести групи країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку:

- найрозвинутіші країни;
- високорозвинуті країни;
- середньорозвинуті країни;
- найменш розвинуті країни.

Критерії виділення цих країн обрати самостійно (ВВП на душу населення, середня зарплата, група критеріїв з підсумковим середнім умовним індексом тощо) з попереднім розрахунком відповідних індексів.

Завдання 2. Розробити порівняльну таблицю, вказавши основні галузі світового господарства (Паливно-енергетична промисловість, електроенергетика, гірничодобувна промисловість, металургійна промисловість, машинобудування, хімічна промисловість, лісова і деревообробна промисловість, текстильна промисловість) та країни-лідери (до

5), які спеціалізуються на даному виробництві.

Завдання 3. Підготувати презентацію Power Point або письмову наукову доповідь про одну з будь-яких світових ТНК. (*Наприклад, Toyota, Coca-Cola Company, Microsoft Corporation, Samsung тощо*)

Рекомендована література (основна):

[1, 10-11, 15-16, 22, 36, 39-40, 45-46, 49].

Заняття № 14

ПОЛІТИЧНА КАРТА СВІТУ: ТИПОЛОГІЯ КРАЇН І МАКРОРЕГІОНАЛІЗАЦІЯ СВІТУ

Мета: закріпити знання про основні риси та об'єкти політичної карти світу, форми державного правління та державного територіального устрою, вдосконалювати вміння працювати з таблицями, картами, атласами.

Запитання для обговорення:

1. Скільки країн і скільки держав нараховують на сучасній політичній карті світу?
2. Яка різниця між самопроголошеними та самоврядними державами?
3. Чого у світі більше – монархій чи республік?
4. Які території на політичній карті світу є міжнародними?
5. Що являє собою форма державного правління?
6. Поділ держав за формою державного територіального устрою.

Завдання для практичної роботи:

Завдання 1. Заповнити таблицю 13, впізнавши країну за описом та вказавши форму правління в ній.

Завдання 2. Заповнити таблицю 14, впізнавши країну за її «неофіційною назвою» та вказавши форму її державного устрою. Нанести країни одним кольором на контурну карту світу.

Таблиця 13. – Форма правління у деяких країнах

Опис	Країна	Форма правління
Ця держава не має виходу до моря. Її площа – 160,4 кв. км. Країна межує з Швейцарією і Австрією і є однією з найбагатших держав. Тут зареєстровано більше компаній, ніж жителів.		
Ці Острови займають площу 455 кв.км, з населенням 84 тис. осіб. Архіпелаг розташований північніше Мадагаскару і складається з 115 островів. Місцевій економіці вдалося розвинутися завдяки експорту кокоса, ванілі та кориці. З 1976 р., коли країна здобула незалежність, головним джерелом доходів став туризм.		
Це – закрите місто-держава, розташована в одному з районів Риму на території у 44 га. Заснована у 1929 р. Офіційними громадянами країни є приблизно 800 осіб, а кілька тисяч італійців щодня їздять сюди на роботу.		
Ця країна займає площу 61 кв.км і має найменше населення серед країн – членів Європейського Союзу. Це найстаріша незалежна країна в світі, вона була заснована 3 вересня 301 р. Крім того, вона – одна з найбагатших країн у світі, її доходи перевищують витрати.		
Ця держава розташована на півдні Тихого океану в Мікронезії. Площа єдиної республіки у світі без власного капіталу становить 21,3 кв.км. Найменша острівна нація в світі. Незалежність отримано у 1968 р., у 1970-ті рр. країна, завдяки величезним запасам фосфатів, на певний період стала однією з найбагатших у світі, випередивши США по середній зарплаті в 4 рази. На сьогоднішній день населення країни приблизно 14 тис. осіб. Країна значно збідніла, 80% території спустошено через вирубку лісів.		
Паштет з гусячої печінки (фуагра) — національна страва народів цієї країни. Гусей для цього відгодовують кукурудзою. У кожному районі цієї країни свій рецепт приготування такого паштету.		

Таблиця 14. – **Форма державного устрою у деяких країнах**

«Неофіційна назва»	Країна	Форма державного устрою
Молочна ферма Європи		
Країна кленового листа		
Лісовий цех Європи		
Крижана країна		
Часовий цех світу		

Завдання 3. На контурній карті світу окремим кольором позначити щонайменше 5 самопроголошених (невизнаних) держав. Про одну з них підготувати стислу інформацію.

Завдання 4. Знайти і виправити помилки в основних ознаках класичної монархії і республіки:

Основними ознаками класичної монархічної форми правління є:

- наявність одноосібного тимчасового глави держави (цар, король, імператор, шах);
- неспадковий порядок наступності верховної влади;
- юридична відповідальність монарха.

Загальними ознаками республіканської форми правління є:

- існування тільки колегіального глави держави;
- виборність на довічний строк глави держави й інших верховних органів державної влади;
- здійснення державної влади по своєму велінню, а не за дорученням народу.

Завдання 5. Заповнити таблицю 15, вказавши, які недоліки та переваги мають монархічна форма правління та республіки?

Таблиця 15. – Переваги і недоліки монархії і республіки

Монархія	
Переваги	Недоліки
Республіка	
Переваги	Недоліки

Рекомендована література (основна):

[8, 10-11, 15-16, 18, 20, 36, 39, 45-46, 48-49].

Заняття № 15

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА

Мета: закріпити знання про основні глобальні проблеми людства, про їх основні групи та сучасні шляхи розв'язання більшості глобальних проблем.

Запитання для обговорення:

1. Поняття про глобальні проблеми людства. Глобалістика як науковий напрям.
2. Демографічна проблема та шляхи її подолання.
3. Продовольча проблема та шляхи її подолання.
4. Енергетична проблема та шляхи її подолання.
5. Сировинна проблема та шляхи її подолання.
6. Проблема освоєння Світового океану.
7. Проблема освоєння космосу.

8. Проблема миру і роззброєння.
9. Проблема подолання відсталості країн, що розвиваються
10. Глобальні екологічні проблеми людства.

Завдання для практичної роботи:

Завдання 1. Позначте на контурній карті «гарячі точки» світу.

Завдання 2. Заповніть таблицю 16 - «Основні види техногенних катастроф».

Таблиця 16. – Основні види техногенних катастроф

Вид техногенної катастрофи	Причини
Екологічні катастрофи	...
Авіакатастрофи	...
Вибухи	Помилки й прорахунки людей, присутність отруйних і горючих газів, надлишок вибухонебезпечного пилу, зберігання старих боєприпасів, перевантаження судна, терористичні акти.
Залізничні катастрофи	...
Катастрофи на воді	...
Ядерні аварії	...

Завдання 3. Підготуйте презентацію Power Point або письмову наукову доповідь (5-7 хв.) на одну із запропонованих тем:

1. Сталий (збалансований) розвиток.
2. Біженці як глобальна проблема сучасності.
3. Позитивні та негативні сторони урбанізації.

Рекомендована література (основна):

[1-2, 11-12, 15-17, 21, 28, 33, 36, 40, 45-46].

ДОДАТКИ*Додаток А****Методичні рекомендації щодо написання анотацій наукових статей***

Анотація (інформаційний реферат) – це стисла і найбільш істотна інформація про зміст наукового твору. В анотації мають бути відображені:

- повні бібліографічні дані про твір, включаючи авторів, редакторів, рік видання, видавництво і сторінки;
- мета твору і його короткий зміст (структура) – кількома реченнями;
- найважливіші судження й пропозиції авторів статті (бажано, у формі прямих цитат, з посиланнями на певну сторінку тексту), показники, характеристики тощо;
- основні результати або висновки.

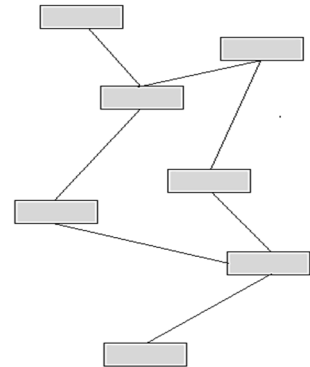
Загальний обсяг анотації залежить від об'єму конкретного наукового твору і може становити від 1/3 до 1 аркуша. Нову анотацію слід починати з нового аркуша. До анотації докладається титульна сторінка, на якій вказується назва видання (видань), анотація яких проводилася студентом, та відомості про виконавця анотації. Як правило, студентом виконується анотація статей одного номера наукового періодичного видання останніх років чи одного розділу (параграфу) наукової монографії.

Перелік географічних періодичних видань:

- Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки;
- Український географічний журнал;
- Географія та основи економіки в школі;
- Краєзнавство. Географія. Туризм тощо.

ОЦІНКА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ МЕТОДОМ ГРАФІВ (СУМА ЧИСЕЛ КЬОНІГА)

Теорія графів належить до методів аналізу просторової взаємодії об'єктів. Це розділ математики, що вивчає властивості графів. Наочно граф можна уявити як геометричну конфігурацію, яка складається з точок-вершин (які можуть зображені як завгодно в залежності від поставленої задачі – точками, прямокутниками тощо), що сполучені лініями (ребрами). Множину географічних об'єктів (країн, міст і т.д.) також можна представити у вигляді графів, де точки (або, наприклад, прямокутники) це - вершини, а відношення між ними – це лінії або ребра, які їх з'єднують.

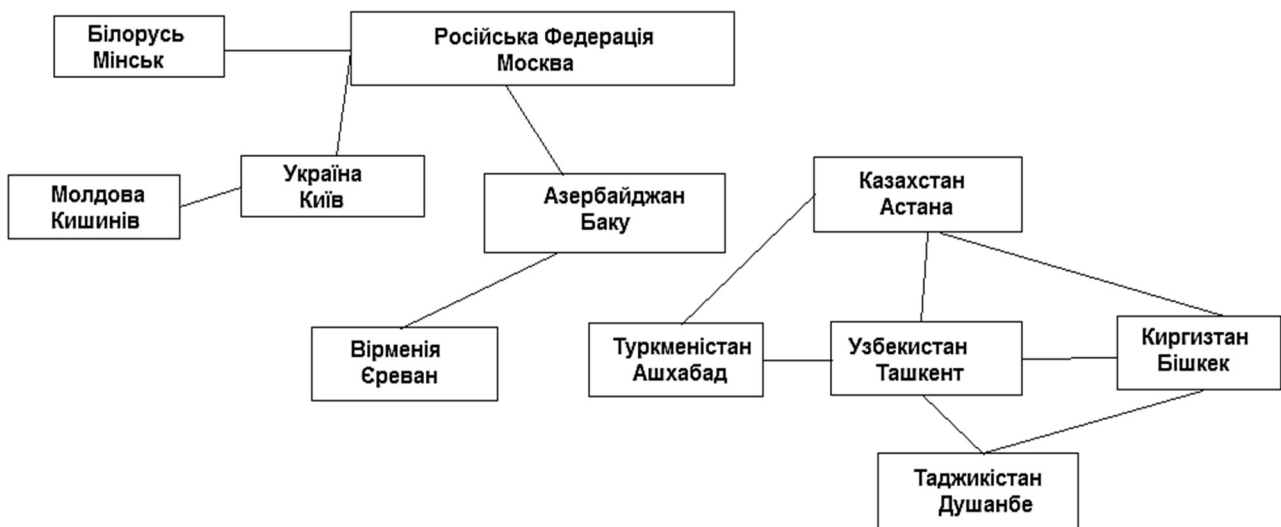

Алгоритм виконання

1. Скласти список країн /суб'єктів певного макрорегіону/регіону. Уточнити для кожної країни / суб'єкту сусідів першого порядку (за сухопутними кордонами). Сухопутних сусідів першого порядку можна встановити за допомогою атласу світу.
2. Накреслити графічний рисунок (граф) макрорегіону, де вершини графа відображають країни (позначаються прямокутниками), а ребрами позначаються сухопутні кордони країн.

Приклад графу СНД:

ГРАФ СПІВДРУЖНОСТІ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ

3. Побудувати симетричну матрицю¹, прибравши з розгляду центральну діагональ (так як країна сама з собою межувати не може).

¹ Симетрична матриця – квадратна матриця, елементи якої симетричні відносно головної діагоналі.

Таблиця-приклад топологічних відстаней для регіону СНД

№ країни	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Сума чисел Кьоніга	Ранг країни за ступенем центральності
1. РФ	=												
2. Білорусь		=											
3. Україна			=										
4. Молдова				=									
5. Азербайджан					=								
6. Вірменія						=							
7. Казахстан							=						
8. Туркменістан								=					
9. Узбекистан									=				
10. Киргизтан										=			
11. Таджикистан											=		

4. Розрахувати кількість ребер між усіма країнами і занести результати до таблиці (число ребер від однієї країни до іншої за найкоротшою відстанню і буде числом Кьоніга).
5. Скласти числа Кьоніга для кожної країни (прорахувати числа в строках) і занести результати до передостаннього стовпчика.
6. Проаналізуйте отримані результати стовпчику «Сума чисел Кьоніга», причому слід врахувати, що чим менша сума чисел Кьоніга, тим більш вигідне (центральне) положення має країна. Тобто мінімальному результату в стовпчику присвоюється ранг I, другому результату – II і т.д., максимальному – значення за кількістю країн макрорегіону. Якщо декілька країн мають однакові суми чисел Кьоніга, то їм присвоюється проміжний бал (наприклад, V-VI-VII для трьох країн). Результатом роботи повинен бути висновок про центральність (периферійність) положення окремих країн.

Додаток В**Розподіл населення Івано-Франківської області за статтю і віком,
2016 р.**

Вікова категорія	Обидві статі, осіб	Чоловіки, осіб	Жінки, осіб
0-4	82 977	42 766	40 211
5-9	82 244	42 307	39 937
10-14	70 750	36 336	34 414
15-19	76 320	38 903	37 417
20-24	95 783	48 919	46 864
25-29	113 783	58 250	55 533
30-34	112 184	55 718	56 466
35-39	99 910	50 334	49 576
40-44	96 011	47 917	48 094
45-49	91 837	44 826	47 011
50-54	96 216	45 517	50 699
55-59	96 645	44 242	52 403
60-64	73 449	31 710	41 739
65-69	57 546	22 982	34 564
70-74	41 555	14 857	26 698
75-79	43 213	13 581	29 632
80 років і старше	49 203	13 085	36 118

Розподіл населення Херсонської області за статтю і віком, 2016 р.

Вікова категорія	Обидві статі, осіб	Чоловіки, осіб	Жінки, осіб
0-4	60 106	31 059	29 047
5-9	59 082	30 295	28 787
10-14	49 013	25 122	23 891
15-19	49 900	25 761	24 139
20-24	64 028	32 992	31 036
25-29	86 593	44 656	41 937
30-34	85 114	42 983	42 131
35-39	76 397	38 144	38 253
40-44	75 291	36 599	38 692
45-49	70 878	33 391	37 487
50-54	77 341	35 339	42 002
55-59	77 816	34 124	43 692
60-64	68 753	28 629	40 124
65-69	53 721	20 733	32 988
70-74	33 365	11 104	22 261
75-79	44 266	13 628	30 638
80 років і старше	29 260	7 180	22 080

РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПОБУДОВИ СТАТЕВО-ВІКОВИХ ПІРАМІД

Статеві-вікова піраміда (СВП) або, як її ще називають, вікова піраміда чи піраміда віку - це графічне зображення розподілу населення за віком і статтю. СВП являє собою двосторонню

гістограму, на якій вікові інтервали в роках відкладені на вертикальній осі, а абсолютна кількість людей кожного певного віку та статі чи їх відносна частка в населенні відображені горизонтальними прямокутниками (або горизонтальними відрізками) з довжиною однакового масштабу.

Прямокутники будують окремо для кожної статі та кожного віку. Їх довжина по горизонтальній осі пропорційна чисельності населення даної статі та віку, тобто довжина однієї сходинки відповідає щільності даної вікової групи - числу людей на одиницю віку. Прямокутники розміщені один над іншим в порядку збільшення значень віку, зазвичай від 0 до 100 років і більше (іноді до 90 і більше, 85 років і більше), ліворуч - для чоловіків, праворуч - для жінок.

Вибір вікового інтервалу для побудови статево-вікової піраміди. При виборі вікового інтервалу більш переважними є, звичайно, однорічні вікові групи, оскільки побудовані за ними піраміди значно виразніші та інформативніші, ніж ті, що отримані з використанням п'ятирічних інтервалів. Прямокутник, який зображує п'ятирічну групу, має площу, що дорівнює сумі площ п'яти прямокутників, які відбивають окремо кожен рік. Звісно, якщо

п'ятирічні групи зображуються у вигляді одного прямокутника, то піраміда втрачає точність, але загальний характер всього зображення залишається в цілому правильним. Будувати піраміду, використовуючи ряд розподілу з групуванням більше, ніж 5 років, не рекомендується, оскільки це є суттєвим наближенням і тим більш грубим, чим більш значними є коливання чисельності населення за окремі роки.

Основа для побудови статево-вікової піраміди. СВП будують або за абсолютними, або за відносними даними про чисельність вікових груп. Абсолютні дані являють собою просту арифметичну кількість людей у складі кожної вікової групи. Піраміди, побудовані за абсолютними даними, мають той серйозний недолік, що вони не порівнювані, якщо чисельності населення, які відбиваються цими пірамідами, суттєво відрізняються між собою. Оскільки в піраміді головне її конфігурація, а не розміри, найбільш переважною є побудова СВП за *відносними даними*.

З метою порівняння різних категорій населення та отримання інформації про їх вікову структуру, яку можна зіставити, *частки окремих вікових груп розраховуються по відношенню до загальної чисельності населення, а не чисельності окремої статі.*

Аналіз статево-вікової піраміди. Вікова піраміда зображує статево-віковий склад населення в той чи інший момент часу, тобто фіксує деякий його стан в ході неперервного процесу відтворення населення і в цьому розумінні є зрізом демографічного стану населення за певних історичних обставин. При аналізі статево-вікового складу в історичному аспекті є доцільним праворуч чи ліворуч піраміди (або по обидві її сторони) зобразити ще дві осі з зазначенням календарних років упродовж цілого століття. Проекція певного вікового прямокутника на цю шкалу дає можливість наочно співвіднести виступи та западини на піраміді з тими історичними подіями, що саме й викликали ці деформації структури, тобто дослідити історичну долю кожного покоління, виявити і виміряти вплив на його чисельність (і/або частку) тих подій, що зазнало покоління з моменту народження,

з'ясувати історичні чи соціально-економічні обставини відповідних деформацій у конфігурації СВП.

У ході аналізу статеві-вікової піраміди населення з точки зору типу статеві-вікової структури розглядають такі характеристики графіка:

1. Висота піраміди. Вона характеризує тривалість життя населення.

2. Ширина основи. Показує забезпеченість контингентом новонароджених.

3. Кути нахилу при основі та загальний силует. Кути нахилу граней піраміди до основи характеризують темп або швидкість зміни чисельності покоління новонароджених. Чим менші за абсолютною величиною кути нахилу, тим ближче контур піраміди до прямокутного і, відповідно, менше перевищення числа новонароджених над числом дорослих.

Наприкінці ХІХ ст. шведський демограф А.Зундберг увів у науковий обіг поняття **тип вікової структури** - прогресивний, стаціонарний і регресивний. При прогресивній віковій структурі населення кількісно збільшується, при стаціонарній – чисельність не змінюється, при регресивній – щороку зменшується (у піраміді – основа звужується). Відрізняються ці типи один від іншого частками дітей у віці 0-15 років і літніх осіб у віці 50 років і більше.

При традиційному типі відтворення (*прогресивна* вікова структура населення, молоде населення) піраміда має широку основу і гострі кути нахилу бічних сторін. Це свідчить про те, що кожне наступне покоління новонароджених є численнішим за попереднє і, якщо тип структури не змінюється, внаслідок високого рівня смертності в дитячі та молоді роки, досить швидко йде з життя.

Для *стаціонарної* вікової структури (населення, що постарішало) кути нахилу при основі наближаються до прямих, що свідчить про усталену щорічну кількість новонароджених (ширина основи рік від року майже не змінюється) і про те, що майже всі, хто народився, мають шанс жити, переходячи з віку в вік внаслідок низьких рівнів смертності.

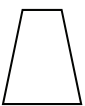
Якщо ж кути нахилу бічних сторін стають більшими за прями (*регресивна* вікова структура), тоді при вузькій основі з кожним роком кількість новонароджених стає все меншою, основа ще більше звужується. Зазначене є характерним для дуже старого населення, або населення, що зменшується.

За німецьким статистиком Ф.Бургдерфером (30-і роки ХХ ст..) - **за формою (конфігурацією)** статеві-вікові піраміди поділяють так:

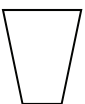
А) правильна (ялинкоподібна) - прогресивна вікова структура.

Б) піраміда-дзвін (з розширеною верхньою частиною (ознака підвищення частки старших вікових груп) – стаціонарна вікова структура.

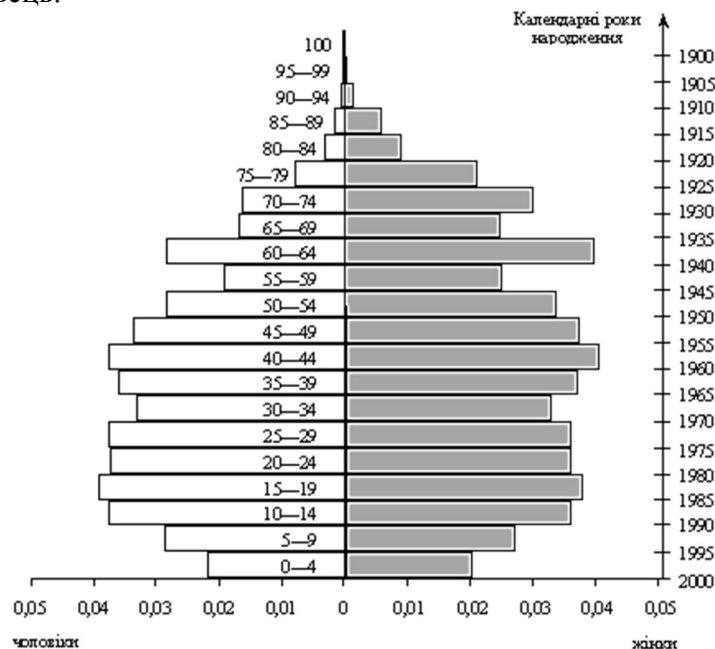
В) піраміда-урна (з підвищеною часткою старших вікових груп та низькою часткою дітей) – регресивна вікова структура.

4. Обрис бічної сторони. Якщо населення розвивається в нормальних умовах, тобто режим відтворення населення (рівні народжуваності та смертності) не зазнає якихось суттєвих зовнішніх впливів, то вікова піраміда має відносно рівні грані без виступів і западин. Наявність западин і виступів в окремих вікових групах свідчить про порушення плавності зміни поколінь в зв'язку з екстремальними подіями, що призвели до підвищеної смертності, міграції, зниження народжуваності, шлюбності тощо і викривили графік.

Зазначимо, що сучасна піраміда населення України (рис. 1) має вузьку основу, кути нахилу при основі тупі, а самі бічні сторони мають злам. Частина діаграми над зломом відбиває вікові групи населення, життя якого почалося при традиційному типі відтворення і яке рухається вгору, сходячи нанівець.

Статтєво-вікова піраміда населення України станом на 01.01.2001 р.

Види статтєво-вікових пірамід. Статтєво-вікові піраміди бувають простими і складними. Складні відрізняються тим, що, крім зображення статтєво-вікової структури, на них нанесена інформація щодо населення працездатного віку, зайнятого населення тощо.

Побудова статтєво-вікової піраміди з використанням програми Excel

Основою для побудови статтєво-вікової піраміди є дані про чисельність населення за статтє та віком чи статтєво-вікова структура населення, при цьому виділенню підлягають три графи: *вікові інтервали, чоловіки, жінки*. Для того, щоб одержати двосторонню діаграму (чоловіки - зліва, жінки - справа), значення даних чоловічого населення треба записати зі знаком "-" (помножити на -1): приклад поруч в чарунку, приміром, «F5» вводимо коефіцієнт «-1» і множимо значення даних чоловічого населення на значення цієї чарунки за формулою: «=C5*F5».

Продемонструємо крок за кроком побудову СВП засобами **Microsoft Excel 2007**.

1. На робочому листі з даними необхідно виділити три графи, що містять відповідні дані АТО, для яких ми будемо будувати діаграму: вікова група, чоловіки, жінки. Виділення декількох стовпчиків (чи рядків) на листі таблиці реалізується шляхом натискання і утримання клавіші "Ctrl" на клавіатурі при одночасному обведенні потрібної кількості комірок.

2. Зверху в меню «Вставка» обираємо тип діаграми - "Линейчатая", вид - "Линейчатая с накоплением, - отображение вклада каждой категории в общую сумму.." (з запропонованих картинок, що з'явилися при натисканні на іконку мишкою - верхня середня картинка). Звичайно, можна скористатись і звичайною лінійчатою діаграмою (верхній лівий кут), але при цьому значно погіршиться загальний вигляд одержаної СВП, оскільки прямокутники вікових груп для чоловіків і жінок будуть розміщені не на одному рівні. Обраний же вид діаграми забезпечить краще візуальне зображення і не викривить саму діаграму, так як вклад чоловіків і жінок в кінці кінців буде розміщений по різні сторони осі категорій. Діаграма з'явиться на полі автоматично у своєму чорновому варіанті.

3. Для формування рядів даних та підписів легенди натискаємо праву клавішу миші на полі «Область легенди» в зоні «Ряд 1 Элемент легенды» і обираємо функцію «Выбрать данные». З'являється нове вікно «Выбор источника данных». Щоб змінити назви рядів, виділяємо "Ряд 1" у вікні " Элемент легенды (ряды)" і натискаємо клавішу «Изменить». Вносимо в утворене поле слово "Чоловіки", для "Ряд 2" так само вносимо - "Жінки".

При заданих вище параметрах на робочому листі Excel отримуємо діаграму загального вигляду з необхідною легендою.

4. Для того, щоб позбутися від'ємних значень чисельності населення чоловіків на діаграмі, заходимо в зону «Горизонтальная ось (значений)», клацаємо правою клавішею миші на її полі, і входимо в меню "Формат осі".

На екрані отримуємо діалогове вікно "Формат осі", яке має кілька можливих пунктів меню: "Параметры осі", "Число", "Заливка", «Цвет линии», "Тип линии"... Для того, щоб позбутись від'ємних числових значень ціни поділки на горизонтальній вісі - в лівій частині діаграми, скористуємось пунктом меню "Число":

- В отриманому вікні задаємо "Числовые форматы" - "Числовой", "Число десятичных знаков" - 0, "Отрицательные числа" - другий згори рядок (червоним кольором число 1234 без знаку), натискаємо "ОК".

5. Для придання естетичного вигляду діаграмі можна скористатись можливостями контекстних меню "Формат области диаграммы" та "Формат области построения".

6. Для певного розташування діаграми в середовищі Excel наводимо мишу на «Область диаграммы», клацаємо правою клавішею миші і заходимо в меню "Переместить диаграмму", в якому надається можливість розмістити діаграму на окремому листі, або залишити її на існуючому полі.

7. Додаємо необхідні підписи за допомогою меню «Вставка» - «Фигуры» - «Надпись».

8. Звісно, в рамках даної методики неможливо детально розглянути всі можливості Microsoft Excel для побудови діаграм, і приведені вище викладки лише схематично дають уявлення щодо побудови статево-вікової піраміди. Для виконання більш тонких операцій і придання піраміді наочного вигляду необхідним є самостійне більш глибоке вивчення можливостей Microsoft Excel для побудови діаграм.

Останніми питаннями, які необхідно розглянути при викладенні матеріалу щодо побудови діаграм, є копіювання отриманих рисунків з середовища Excel у середовище Word та коригування, в разі необхідності, побудованих графіків.

Копіювати графіки з середовища Excel до середовища Word можна як об'єкт Microsoft Office.

Копіювання з середовища Excel виконується звичайним чином: виділяємо діаграму, натискаючи праву кнопку миші та виконуємо опцію "Копировать". Виконання дії "Вставить" в середовищі Word у потрібному місці призведе до вставлення діаграми як об'єкту Excel.

Після вставки малюнка необхідно зафіксувати його положення на сторінці, тобто клацнути мишею на його області та обрати в меню, що випадає, "Формат рисунка...". В одержаному меню

обираємо пункт "Положение" - "Обтекание" - в тексті. Вирівнюємо (центруємо) на сторінці (засобами головного меню зверху).

Для коригування графіка як об'єкту Excel необхідно створити гіперпосилання на оригінальний файл: заходимо в область діаграми, клацаємо правою клавішею миші і обираємо функцію «Гиперссылка». Нам буде запропоновано створити гіперпосилання: обираємо необхідний файл в Excel і тиснемо ОК. Користуємося гіперпосиланням для коригування графіка як об'єкту Excel у рідному файлі.

ПРИКЛАД ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ «ВСТУП ДО ФАХУ»

ІМ'Я ВИКОНАВЦІ	ГРУПА	Дата
<p>1. Третім пунктом у плані суспільно-географічної характеристики країни є:</p> <p>характеристика населення і розселення</p> <p>географічне положення</p> <p>оцінка природно-ресурсного потенціалу і умов</p> <p>зовнішньоекономічні зв'язки</p> <p>загальна характеристика господарства</p> <p>історичні фактори освоєння території</p>		
<p>6. Які з наведених країн є теократичними монархіями?</p> <p>Бельгія</p> <p>Ватикан</p> <p>Бразилія</p> <p>Саудівська Аравія</p>	<p>2. Впізнати країну за наведеними ознаками:</p> <p>Три мегалополіси зосереджені на її території;</p> <p>Входить до числа країн «першого світу»;</p> <p>На о. Манхеттен у 1625 р. голландці заснували Новий Амстердам, який перетворився на найбільше місто країни.</p> <p>КРАЇНА:</p>	<p>3. За класифікацією М.Каледіна, до країн «другого» світу відносять:</p> <p>Китай</p> <p>Росію</p> <p>Лаос</p> <p>Франція</p> <p>Канаду</p> <p>Великобританію</p>
<p>5. Твердження «ВВП – це вартість усіх товарів та послуг, вироблених у господарстві країни за певний час, з урахуванням прибутків, отриманих нал. виробниками і громадянами із-за кордону» є правдивим?</p> <p>Так</p> <p>Ні</p>	<p>7. «Географічний посибілізм» відповідає твердженню:</p> <p>природа створює лише можливості для людського розвитку, але не визначає його безпосередньо</p> <p>географічне (природне) середовище здійснює визначальний вплив на долю людства і окремих націй</p> <p>культура, традиційний спосіб життя мешканців є визначальними для розвитку</p>	<p>4. Розшифруйте складові формули розрахунку коефіцієнту природного приросту населення: $k = \frac{N - M}{P} \cdot 1000$</p> <p>8. Які дві країни мають обсяг економіки (ВВП) вищий за 10 трлн. доларів США?</p> <p>Китай і США</p> <p>США і Росія</p> <p>9. Позначена країна характеризується такою особливістю:</p> <p>посідає 4 місце у світі за населенням</p> <p>є монархією</p> <p>належить до країн «другого світу»</p> <p>є колишньою колонією Британської імперії</p>
<p>10. Встановити пропущений на схемі напрям дослідження (дисципліну) з географії населення і визначити, що він вивчає.</p>		
<p>Географія населення</p> <pre> graph TD A[Географія населення] --- B[Демографія] A --- C[Етногеографія] A --- D[Географія трудових ресурсів] B --- E[Географія міграцій] C --- F[ ] D --- G[Геоуралістика] </pre>		

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география : понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
2. Анучин В. А. Географический фактор в развитии общества / В. А. Анучин. – М. : Мысль, 1982. – 334 с.
3. Анучин В. А. Теоретические основы географии / В. А. Анучин. – М. : Мысль, 1972. – 430 с.
4. Арманд Д. Л. Нам и внукам / Д. Л. Арманд. – М. : Мысль, 1964. – 183 с.
5. Багров Н.В. География в информационном мире / Н. В.Багров. – К.: Либідь, 2005. – 182 с.
6. Баранский Н. Н. Избранные труды: Становление советской экономической географии / [Редкол.: В.А.Анучин и др.]. – М. : Мысль, 1980. – 287 с.
7. Баттимер А. Путь в географию / Анна Баттимер [пер. с англ. А. В. Тарусова; под ред. Л. Р. Серебрянного]. – М.: Прогресс, 1990. – 440 с.
8. Безуглий В.В., Козинець С.В. Регіональна економічна та соціальна географія світу. – К.:Видавничий центр “Академія”, 2007. – 688 с.
9. География в системе наук. Серия: Современные проблемы географии / [Отв. ред. В. С. Жекулин, С. Б. Лавров]. – Л.: Наука, 1987. – 212 с.
10. География мирового хозяйства: Учебник для студентов высших учебных заведений / [ред. проф. Н.С.Мироненко]. – М.: Издательство «Трэвэл Медиа Интернэшнл», 2012. – 352 с.
11. Географія світового господарства (з основами економіки): навч. посіб./ за ред. Я.Б. Олійника та І.Г. Смирнова. – К.: Знання, 2011. – 640 с.
12. Голіков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної та соціальної географії. – К.: Либідь, 1996. — 320 с.
13. Григоров Г. И. Причинность и связи в географии (методологический аспект) / Г. И. Григоров ; [Под ред. В. И. Оноприенко]. – К.: Вища школа, 1983. – 128 с.
14. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: місце і простір. Монографія. У 2-х томах / М. Д. Гродзинський - К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2005. – В 2-х томах.
15. Гудзеляк І. Географія населення: навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2008. – 232 с.
16. Гукалова І. В. Вступ до фаху: географія і суспільство : навч. посіб. / І. В. Гукалова, Д. С. Мальчикова ; Херсонський держ. ун-т. - Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. - 268 с.
17. Гукалова І. В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація. – К.: МВС України, 2008. – 346 с.
18. Де Блій Г., Муллер П., Шаблій О. Географія: світи, регіони, концепти / Пер. з англ. – К.: Либідь, 2004. – 740 с.

19. Джеймс П. Все возможные миры. История географических идей / П. Джеймс, Дж. Мартин; [пер. с англ. Л. Н. Кудряшовой; под ред. А. Г. Исаченко]. – М.: Прогресс, 1988. – 672 с.
20. Економічна і соціальна географія країн світу / За ред. С. П. Кузика. – Львів: Світ, 2005. – 672 с.
21. Жекулин В. С. Введение в географию: Учеб. пособие / Владимир Жекулин. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1989. – 272 с.
22. Замятин Д. Н. Метагеография: Пространство образов и образы пространства / Дмитрий Замятин. – М.: Аграф, 2004. – 512 с.
23. Исаченко А. Г. Введение в экологическую географию: Учеб. пособие. — СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2003. – 192 с.
24. Котляков В.М., Комарова А.И. География: понятия и термины. Пятиязычный академический словарь. – М.: Наука, 2007. – 544 с.
25. Лісовський С.А. Суспільство і природа: баланс інтересів на теренах України. - К., 2009. - 300 с.
26. Лямин В. С. География и общество (Философские и социологические проблемы географии) / В. С. Лямин. – М. : Мысль, 1978. – 309 с.
27. Максаковский В. П. Географическая культура : учебное пособие для студентов вузов / В. П. Максаковский. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 416 с.
28. Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. Науково-дослідницький практикум з сусільної географії: Навчально-методичне видання. – К.: ДП «Прінт Сервіс», 2014. – 47 с.
29. Мезенцев К.В., Підгрушний Г.П., Мезенцева Н.І. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: Монографія. – К.: ДП «Прінт-Сервіс», 2014. – 132 с.
30. Менеджмент природоохоронної діяльності: У 3-х част.: підручник / В. П. Руденко, М. Т. Гостюк, І. В. Кібіч та ін.. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2014. – 440 с.
31. Мукитанов Н. К. От Страбона до наших дней: Эволюция географических представлений и идей) / Н. К. Мукитанов. – М.: Мысль, 1985. – 237 с.
32. Немец К. А., Немец Л. Н. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі / К. А. Немец,. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 228 с.
33. Олійник Я. Б. Степаненко А. В. Вступ до соціальної географії: Навч. посібн. – К. : ТОВ «Знання», 2000. – 204 с.
34. Паламарчук М.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії / М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук. - К. : Знання, 1998. – 415 с.
35. Підгрушний Г. П. Промисловість і регіональний розвиток України: Монографія / Григорій Підгрушний. – К.: Інститут географії НАН України, 2009. – 300 с.
36. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії: Навч. Посібник / М. Д. Пістун. — К.: Вища шк., 1996. — 231 с.

37. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-х частинах: Підручник / В. П. Руденко. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 552 с.

38. Саушкин Ю. Г. Географическая наука в прошлом, настоящем и будущем: Пособие для учителей / Юлиан Саушкин. – М.: Просвещение, 1980. – 269 с.

39. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Підручник. – К.: Вікар, 2006. – 396 с.

40. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: підручник для студентів географічних спеціальностей вищих навчальних закладів / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.

41. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження : методологія, методи, методики : навч. посібник / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2005. – 632 с.

42. Флиппонно М. География и практика. Введение в прикладную географию / Мишель Флиппонно [пер. с французск. Е. В. Краснокутской; под ред. И. П. Герасимова]. – М.: Прогресс, 1964. – 336 с.

43. Хаггет П. География: синтез современных знаний / П. Хаггет; [пер. с английск. Л. Н. Кудряшовой; под ред. В. М. Гохмана, Г. М. Игнатьева, Л. Р. Серебрянного]. – М.: Прогресс, 1979. – 685 с.

44. Харвей Д. Научное объяснение в географии. Общая методология науки и методология географии / Д. Харвей; [пер. с английск. В. Я. Барласа, В. В. Голосова]. – М.: Прогресс, 1974. – 504 с.

45. Хорев Б. С. Территориальная организация общества: (актуальные проблемы регионального управления и планирования в СССР) / Борис Хорев. – М.: Мысль, 1981. – 320 с.

46. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. – Львів: Вид-ий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 444 с.

47. Шищенко П. Г. Прикладная физическая география / П. Г. Шищенко. – К.: Вища школа, 1988. – 192 с.

48. Яценко Б. П., Бабарицька В. К. Країнознавство: основи теорії: навч. посіб. – К.: Либідь, 2009. – 312 с.

49. Contemporary World Regional Geography: global connections, local voices / M. Bradshaw, George W. White, Joseph P. Dymond, New York, 2004. – 572 p.

Допоміжна:

1. Атлас глобальних проблем світу. – К.: ДНВП “Картографія”, 2009. – 144 с.

2. Багров М.В., Руденко Л.Г., Черваньов І.Г. Статус, місія і перспектива географії: про сучасні підвалини давньої науки // Український географічний журнал. – 2010. – №2. – С. 5 -12

3. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє: доповідь Римському Клубові. – Вид. 3-тє допов. – К.: Універ. вид-во “Пульсари”, 2009. – 248 с.

4. Географія перед новітніми викликами і запитами (український аспект) / О. Г. Топчієв, В. І. Нудельман, Л. Г. Руденко // Український географічний журнал. - 2012. - № 2. - С. 3-10.
5. Грицак Ю.П. Социально-экономические типы стран. – Харьков: Экограф, 1998. – 72 с.
6. Дахно І. І. Світова економіка: навч. посібник. – К.: ЦНЛ, 2006. – 264 с.
7. Дубович І. А. Країнознавчий словник-довідник. – К.: Знання, 2008. – 840 с.
8. Економіка зарубіжних країн: підручник / А.С. Філіпенко та ін. – К.: Либідь, 1996. – 416 с.
9. Качан Є.П., Ковтанюк М.О., Петрига М.О. Розміщення продуктивних сил зарубіжних країн. – Тернопіль, 1993. – 518 с.
10. Колосов Е.Н. 2050 год: прогнозируемая численность населения стран мира // География в школе. – 2002. - №8. – С.13-15
11. Кубійович В. Наукові праці / За ред. О.Шаблія. – Львів: Фенікс, 1996. – Т. I. – 800 с.
12. Леш А. Географическое размещение хозяйства / Август Леш; [пер. с английск. Л . А. Азенштадта , Г. Н. Азенштадт, С. Н. Тагера; под ред. Я. Г. Фейгина]. – М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1959. – 456 с.
13. Петлін В.М. Конструктивне ландшафтознавство. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 357 с.
14. Пилипенко І. О. Методи та прийоми розподілу геопростору за ознаками «центр-периферія» / І.О.Пилипенко // Економічна та соціальна географія. – 2010. – Вип.60. – С.29-37.
15. Підгрушний Г. П. Значення полюсів соціально-економічного розвитку у вдосконаленні територіальної організації суспільства //Український географічний журнал, 2013. – №4. – С.40-47.
16. Проблемы комплексного развития территории (Отв. ред. И.А. Горленко, Г.В. Балабанов, С.Н.Малюк). – К.: Наукова думка, 1994. – 295 с.
17. Професор Валентин Садовський. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка. – 348 с.
18. Реймерс Н.Ф. Природопользование. Словарь-справочник. М.: Мысль, 1990. – 640 с.
19. Ростов Є.Ф. Економіка країн світу. Довідник. – Картографія, 1998. – 383 с.
20. Руденко Л.Г. Нові завдання географії на шляху до інформаційного суспільства // Український географічний журнал, 2006. – № 4. – С. 15-18.
21. Руденко Л.Г., Горленко І.О. Проблеми вдосконалення регіональної політики в Україні // Український географічний журнал. – 2010. – №2. – С. 26-31.
22. Семюельсон П., Нордгауз В. Макроекономіка / Пер. з англ. – К.: Основи, 1995. – 544 с.
23. Социальная экономическая география зарубежного мира / Под ред. В.В. Вальского. – М.: Кронпресс, 1998.

24. Соціально-економічна географія світу. Загальна частина / За ред. С. Кузика. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1998. – 264 с.

25. Топчієв О. Г. Географія перед новітніми викликами і запитами (українській аспект) / О.Г. Топчієв, В.І. Нудельман, Л.Г. Руденко // Український географічний журнал. – 2012. – № 2. – С. 3-10.

26. Топчієв О.Г. Територія: сучасний зміст поняття; функції; ресурсний потенціал / О. Г. Топчієв // Український географічний журнал. – 2010. – № 4 (72). – С. 3-9.

27. Шевчук Л. Розміщення продуктивних сил. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 150 с.

28. Юрківський В.М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни. – К.: Либідь, 2000. – 416 с.

Картографічні матеріали:

1. Атлас вчителя [Карти] / ДНВП "Картографія", Укргеодезкартографія; ред. Ж. Є. Бонк, ред. І. Л. Дрогушевська, ред. І. О. Європіна, ред. С. В. Капустенко, ред. В. Б. Кулик, ред. В. В. Молочко. – К.: ДНВП "Картографія", 2010. – 328 с.

2. Національний атлас України / НАН України, Інститут географії, Державна служба геодезії, картографії та кадастру; голов. ред. Національного атласу України Л. Г. Руденко; голова ред. кол. Б. Є. Патон. – К.: ДНВП «Картографія», 2007. — 435 с.

МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

І. В. Гукалова, Н. В. Омельченко

ВСТУП ДО ФАХУ

Методичні рекомендації для проведення практичних і семінарських занять

Підписано до друку 09.08.2017 р. Формат 60×84/16.

Папір офсетний. Наклад 300 прим.

Гарнітура Times New Roman. Друк різнографія.

Ум. друк. арк. 2,8. Обл.-вид. арк. 3,01.

Замовлення № 555.

Книжкове видавництво ПП Вишемирський В. С.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи: серія ХС № 48 від 14.04.2005 р.

видано Управлінням у справах преси та інформації.

Адреса: 73000, Україна, м. Херсон, вул. Соборна, 2,

тел. (050) 133–10–13, e-mail: printvvs@gmail.com, vish_sveta@rambler.ru